

In drvar:

— Drvar pa postavlja težke križe, / svojega Bičanega križe, /
možato in pobožno na čelo, / kakor bi božal svojo mater — /
na usta, / kakor bi ljubil svojo drago ženo — / na prsi, /
kakor bi bodril svoje otroke — / in v srcu govori: / Križani,
ali bo v nebesih / tudi gosposka sedela v prvih klopeh / in
se tako oblastno, malomarno križala! / —

Srečo! si voščijo slovenski koroški sosedi, ko si podajo roko.

Perkonigu se je zasvitalo in razodelo človeško spoznanje o vrednosti koroške slovenščine tudi za kulturo vse dvojezične koroške dežele s slutnjo o slovenskem poslanstvu koroških Slovencev za človeško srečanje z narodom sosedom blage volje, naj do kraja umolkne strašljivo gosposki domišljavi glas iz davnin: Paver, jaz tvoje človeške šprahe ne zastopim.

Pri Miklu v Svatnah imajo tudi zdaj hčerko Zalo. Miklova Zala je odličnjakinja celovške slovenske gimnazije.

Dragoceno ognjišče je ta gimnazija za ljubezen in zvestobo rodu in domu, v živem objetu slovenske kulture, z duhovno doto slovenske narodne skupnosti, za človeško poslanstvo koroških Slovencev.

Janez Mrdavšič

NARAVA V PREŽIHOVIH MLADOSTNIH DELIH

Čas neprestanih* selitev Kuharjeve družine se je bližal koncu, ko je mladi Voranc na parni pri Prežihu klesal prve, še dokaj blede podobe svojih samorastnikov in ko mu je celovški Mir leta, 1909 objavil prvo črtico — »V tujino«. Tri leta pozneje je oče zaoral pri Prežihovi bajti prvo brazdo v lastno zemljo. V spominu mladega Voranca so živele podobe prejšnjih bivališč Kuharjeve družine. Še posebno sta se mu vtisnila v spomin Mihele — »odeto v večno sončno luč« in Kogel — »položen na okroglem griču in z lepo dolino pod seboj«. Nad njihovim takratnim domom je bil Preški vrh — Sončni kraj njegove Jamnice, pod njim Kotlje, v ozadju pa skalnati grebeni Pece, mogočna gmota Uršlje gore in kopasta slemena Pohorja. Mladi Voranc se je že naužil sonca in navadil širokih razgledov.

Šestnajst let mu je bilo, ko je risal pokrajinsko ozadje črtici o delavcih, ki morajo v tujino, ker jim grof ne da zaslužka. Tesnobno naj bi bilo razpoloženje, ki ga bo črtica izžarevala. Odločil se je in lokaliziral prvi del zgodbe v sotesko med Dravogradom in Ravnami. Pokrajina, kakor jo je opisal, stisnjena med hribe, je pusta in dolgočasna: taka, kakor jo je doživel Voranc sam.

Da gre res za Prežihovo doživetje, ki se mu je globoko vtisnilo v spomin, dokazujejo tudi besede Tila Oplaza, zapisane o prav tej soteski sedemindvajset

* Predavanje na zborovanju v Ravnah.

let pozneje. Takole pripoveduje junak novele »Jirs in Bavh«: »Medtem smo prišli v ozko sotesko. Ob cesti in potoku so stražile visoke skale, strma pobočja so bila neobljudena in s temno goščavo porasla. Soteska je bila skrivnosti polna in mene je iz neznanega vzroka zabelo pri srcu, da sem se bojazljivo stisnil k očetu. Toda tudi odraslim sejmarjem se je poznal vpliv samotne okolice; postali so molčeči in zamišljeno žulili pipe.«

Leta 1940 je v potopisu »Ob versajskih plotovih« zapisal o nekem drugem kraju: »Njegova skrita lega me je mikala, dasiravno sem čutil pred njim neko čudno tesnobo, kakor jo čuti človek z vrhov pred globačami.«

Tako nam že uvod v prvi Prežihov objavljeni tekst razkrije eno temeljnih značilnosti avtorjevega doživljanja narave: dojemal jo je in se ji čustveno odzival kot »človek z vrhov« — globače so vzbujale v njem »neko čudno tesnobo«, široki razgledi so ga opajali.

Če se je takemu doživljanju globač pridružilo še skrivnostno ime »Pekel« ter predramilo vse asociacije, ki jih zmore nebrzdana otroška domišljija, oplojena s fantastičnostjo ljudske predstavnosti, potem je morala biti ljubezen, ki je tako tesnobo in tak strah premagala, resnično silna in plemenita. (Spomnimo se Solzic!)

Prvemu objavljenemu delu je sledila vrsta krajših zgodbic in slik, ki izpričujejo težnjo avtorja, da bi pripovedoval epsko mirno, neprizadeto. Bolj ali manj blede poteze, s katerimi je skiciral prostorski okvir svojemu pripovedovanju, v njih niso smele preraščati in niso prerasle v subjektivno doživete orise narave.

Edina izrazitejša izjema je črtica »Noč v koči Andrejca Ožgana«. Narava, ki jo je Prežih tokrat prvič opisal izrazito dinamično, naj bi s svojo razbesnelostjo stopnjevala učinek že tako grozotnega pripovedovanja o doživetju malega Nejčka. V temi je ostal sam med mrtvo materjo, pijanim očetom in bebastima bratoma. Bučanje burje v naravi se druži s pijanim, vekajočim glasom zapitega tkalca in nerazumljivimi besedami bebastih otrok, ki se smejeta, posnemajoč očetov jok in burjo. Primerjava tega in poznejših Prežihovih vzporejanj dogajanja v naravi z doživetji v ljudeh govori le o razvijajočem se Vorančevem čutu za pravo mero tudi v stilnem pogledu, nič pa nam ne more povedati o njegovem subjektivnem doživljanju narave.

O času, ko je ustvarjal te svoje literarne prvence, je Voranc pozneje zapisal: »Dotihmal sem živel doma na bajti; kadar ni bilo dela, sem taberkoval po soseski ali pa sem očetu pomagal tesačiti... Domači kraj se mi je zdel pretesen, domače življenje pa pretrdo in preskopo.«

Sledil je klicu nemirnega srca. Že svet na drugi, sončni strani Uršlje gore si je predstavljal v svoji mladostni domišljiji kot pokrajino, prepredeno s sončnimi žarki; lepo, svetlo in toplo. »Na zahodu, kjer je ob jasnih dnevih sonce tako čudovito zagarjalo«, je »slutil srečo in boljše življenje«.

V Ameriko je hotel, pa je pristal prav na dnu takratne družbe; iz nicin se je pognal za soncem, pa je pristal v še globljih, ne geografskih, ampak socialnih nicinah.

Življenje delavcev in nezaposlenih potepuhov, kakor ga je spoznal v Trstu, Gorici in Celovcu, ga je razočaralo. Vrnil se je domov, doživetja pa so ne le razširila motivni krog njegovega literarnega snovanja, ampak so vnesla tudi

nove emocionalne tone, nove čustvene kvalitete v način pisateljevega doživljanja — še prav posebno domače — koroške pokrajine.

Prvi rezultat tega doživetja je črtica »Baraba« (izšla v Domačem prijatelju 1. maja 1912. leta). V njej pripoveduje Prežih o nekdanjem hlapcu, ki se po tridesetih letih spet vrne v kraj, kjer je kot fant služboval. V svetu se je izpridil. Zapirali so ga in v poboljševalnem zavodu je bil, a se prav tam naučil največ slabega. »Mnogo sem pretrpel,« pripoveduje svojemu prijatelju, »in nikoli bi ne bilo tako, ko bi bil v domačem kraju ostal.«

»Zagledal se je v bleščeče nebo,« piše Prežih, »koder so trepetale zvezdice kakor včasih, ko je še kot fant vasoval. Noči so take kakor pred tridesetimi leti, lepe, jasne, ljubezen rodeče, gore take, dolina tudi... In barabi, Klemenu Cepinu, je postalo mehko pri srcu, blaženo ni otožno obenem... Čeravno je bilo njegovo srce že davno zakrknjeno, pristop blaženih čustev do njega že davno zaprt, mu je vendar prihod v domovino... omilil trdo, pokvarjeno nprav, da se je komaj obranil solz.

»Lepa noč!« je vzdihnil polglasno, ko se je spet vzdramil.«

Močna osebna prizadetost prežarja ves tekst. Čeprav pripoveduje Prežih v tretji osebi in v črtici ni na prvi pogled nič takega, kar bi kazalo na avtobiografsko naravo tega njegovega dela, je vednar očitno, da Klemen doživlja naravo nekako tako, kakor jo je doživljal mladi Voranc, ko se je razočaran vrnil domov.

Široki svet, ki je z načinom življenja in z družbenimi institucijami maličil človeške značaje, je v tem Prežihovem tekstu dobil svoje nasprotje: široko, svobodno naravo, z njeno ozdravljajočo močjo in osvajajočo lepoto, ki pa le že preveč zakrknjenega Klemena ni mogla več trajno prikleniti nase.

Tudi mračnosti in zatohlosti delavskih bivališč, ki bolj spominjajo na brloge kakor na stanovanja in jih je Prežih z zolajevsko tehniko opisal v črtici »Med nam i«, ne moremo prav doživeti, dokler jih ne vidimo na ozadju pokrajine, kakor jo doživljata junaka črtice — Prežih in njegov tovariš Slovak.

Načini kapitalistične proizvodnje, uničujoči strah brezpogojne odvisnosti, beda in poniževanje ju še niso tako prizadeli, da bi resignirana iskala pozabe v zakajenih pivnicah, polnih brodolomcev z uničenimi sanjami; ob pijanih ženskah, ki si z izžetimi telesi skušajo reševati obstoj. Slovak in Prežih sta ohranila z naravo intimen stik, ki se je okrepil, ko sta si z dodatnim delom izboljšala položaj. Mesečina se pritiplje za njima celo skozi pobita okna tovarniških prostorov, skozi špranje in luknje ter se meša z električno svetlobo v sklečem, zelenkastem prelivanju. Še posebno pa sta čutila naravo, ko sta v mrzlih jutrih prevažala pesek iz struge v tovarno. »... megle so se dvigale v visočino, spajale so se v ljubke, volnene oblačke in izginjale na obzorju. Posvetilo je toplo sonce in narava se je spremenila... V popolnoma drugi podobi se je kazala peščena struga najinim očem in zdela se je nama lepa in prijazna...« ugotavlja Voranc in nadaljuje:

»Ali ljubiš lepo naravo?« sem ga vprašal... (Slovaka).

»Da, blazno jo ljubim in narava vpliva name, da se spreminjam kakor vreme. Lep, sončen dan pa ljubim posebno. Veš,« je nadaljeval nekoliko tiše, »verujem v vero. Domišljam si, da je nekje na svetu kraj, kjer ni trpljenja in krivice, ni joka ne solz, kjer so ljudje blaženi in dobri in vsi enaki. In ta kraj si predstavljam lep, s krasnimi polji in gozdi, s svetlimi, širokimi vodami in

z vedno jasnimi, sončnimi dnevi, kakor je današnji. Tako si ga slikam in trdno verujem, da je nekje, a kje, sam ne vem. Le tega si ne smem misliti, da se varam,« mu odgovori Slovak.

Tudi za fantazijski privid so potrebni elementi resničnosti, za predstavo v prihodnosti realiziranih, takrat komaj slutenih hotenj osveščujočega se slovenskega proletariata pa bi bila potrebna silovita sociološka jasnovidnost, kakršne Prežih vsaj takrat še ni imel.

V kakšnem nasprotju z njegovimi sanjami in kako tuja mu je bila življenjska resničnost takratnega avstrijskega dna, pa najlaže spoznamo iz zaključnih odstavkov obravnavane črtice. Šele takrat, ko zapusti pivnico, spozna: »... da smrdi v sobi po žganju, po tobaku in po vroči sapi, da smrdijo stene, smrdijo dihi in smrdi vse. Gotovo se je tudi od mene širil smrad po svežem, hladnem mraku. Fantastična noč se je zrcalila nad krajino, tako lepa in svobodna, kakor da bi kraljevala sami sreči, samemu bogastvu in samemu blagostanju. A čemu vmes toliko neprijetnih, nespodobnih slik bede in revščine. Čemu so te slike tako nespremenljive, tako realne podobe našega socialnega življenja? Čemu smo mi proletarci?«

Še značilnejši pa je opis narave v »Tadeju plemenitem Spobijanju«. S tem si je Prežih 1913. leta utrl pot v Ljubljanski Zvon.

Toplo pomladno vreme in nemirna Prežihova nrav sta vzrok, da se kljub pekočim očitkom vesti končno tudi Voranc odloči in zbeži s Tadejem, ne da bi plačal gospodinji dolžno najemnino. Tadej — sin avstrijskega aristokrata — se je v mladosti uprl zlaganosti takratne visoke družbe in ker se ni imel na kaj opreti, zgubil trdna tla pod seboj in se pogreznil v popolni etični in npravstveni nihilizem. Ta poosebljena gmota deformirane človeškosti skuša potegniti za seboj tudi pisatelja. Toda klic sveta, iz katerega je ta izšel, je močnejši.

»Lepo je bilo zunaj,« je zapisal Voranc, »nebo sivomodro, redki oblaki so krožili po svodu in žareli v soncu, ki je vstajalo iz svoje postelje; kot iz studenca tenki curki so lili njegovi žarki na vse strani. Skalnati vrhovi ponosnih gor so ovijali z njimi svoje glave, zelene planine in gozdovi so se kopali v njih... Navdušil sem se ob tem pogledu in se spomnil kmeta, ki zaužije zjutraj boren zajtrk in potem vriskaje odide na blesteče polje. Tudi jaz bi prijel za delo z močnimi rokami, globoko bi dihal čisti planinski zrak, tudi jaz bi se radoval belega dne...«

Tadej se je izgubil v svet, Prežih, kot vemo, se je vrnil v rodne Kotlje.

Lepi opisi narave, ki se prepletajo z ostalim pripovedovanjem, dosežejo višek v opisu pomladanske noči. Tak je, iztrgan iz ostalega teksta: »Jasno nebo se je sklanjalo nad gozdom, nad njim so svetlo gorele prve zvezde...«

Med tem se je znočilo popolnoma. Nizko k zemlji se je sklonil mrak, nebo je zažarelo v polni krasoti in milijoni zvezd so strepetavali v azurnih višavah. Okrog naju je zavladovalo tisto običajno gozdno življenje, ki se pojavlja vsako jasno poletno noč, ko se okolica zaziblje v odmevu raznoličnih zvokov. To ni navadno življenje, to je pesem komaj slišnega šepetanja listja in igličevja, pesem nočnih ptic, nemirno plahutajočih med vejevjem, pesem slavcev in brez števila drugih klicev, jekov in vzdihov, ki nastajajo križem po goščavi in se zlivajo v harmonično melodijo dremotne uspavanke. Hkrati je zadišalo v zraku po smoli, po travi, mahu in zemlji ter po dimu. Sladka opojnost se je širila po gozdu in polaščala se je naju prijetna omotica...

Prostor nad gozdom se je jasnili vedno bolj, zvezde so bledele in se zgublale v sinjem svitu: luna je vstala izza gor in zakraljevala na obzorju. Skozi veje in vrhove gozdnega listja je silila medla svetloba luninega svita, ovijala se je v ličnih pasovih in trakovih debel hoi in smrek, notranjščina gozda je postala čarobna . . .

Gozd, zaviti v utripajočo mesečino, je dremal naokrog, skozi veje in vrhove je šelestel veter enakomerno pesem . . .«

Ta, nekoliko daljši oris nam pokaže, da je dvajsetletni Voranc že našel sebi ustrezen način upodabljanja narave, ki se poslej ni več bistveno spreminjal. Seveda velja to le za prikazovanje njenih lepote, medtem ko so nova, globlja spoznanja o zemlji in njeni vampirski naravi, ki so se v pisatelju izkristalizirala šele pozneje, terjala drugačen način opisovanja.

Tako je torej Prežih že znal plastično orisati naravo in njene lepote, ko se mu še ni posrečilo organizirati snovi v zaokrožena literarna dela, ko se je še krčevito spoprijemal z vprašanjem, kako doseči plastičnost oseb.

Pozorno branje navedenega orisa nas opozori na nekatere temeljne značilnosti Prežihovega opisovanja narave. Doživljal in upodabljal jo je izrazito dinamično. Z izbiro ustreznih glagolov in njihovih oblik ter z uspelimi personifikacijami se mu je posrečilo nakazati tudi komaj opazne spremembe. Spretno je znal izrabiti vse prednosti, ki jih ima pisatelj-krajinar pred slikarjem. Ves se je odpiral dražljajem zunanjega sveta, jih z vsemi čutili srkal vase ter urejal to poplavo občutkov in zaznav v osebno doživeto, enkratno celoto.

Brez dvoma ima za tako intenzivno doživljanje narave in njenih lepote zasluge tudi lepota Prežihovega domačega kraja in pisateljeva navezanost nanj. To je po prvi vrnitvi domov le še močnejše občutil. Barvala je pejzaže njegovih proletarskih in potepuških zgodb (ne smemo namreč pozabiti, da so nastale po Prežihovi vrnitvi), še posebno pa se kaže v novih delih s kmečko problematiko. Ta so nastajala vzporedno s prvimi, posebno zanimiva za razumevanje Prežihovega doživljanja narave pa so tista med njimi, ki jih je že Prežih sam uvrstil pod skupni naslov »Iz našega življenja«.

Prva in druga sličica iz tega cikla sta izšli leta 1912, torej pred Tadejem pl. Spobijanom. In čeprav je v prvi obljubil, da ne bo govoril o mladem cvetju, o rožicah, ne o vsakovrstnem ptičjem petju, ampak o vigrednem delu na kmetih . . . so se mu med vrstice spet in spet vrinili opisi narave.

»Oranje v zgodnjem jutru je nekaj krasnega,« je pisal 1912. leta — neposredno po tem, ko se je vrnil v Kotlje, »zemlja poka, vali se od lemeža na prejšnjo brazdo, iz odprte zemlje pa puhti sopari podoben dim, megla se oprijemlje zemlje in se vlačijo po brazdah, vse je nekako sveže in zdravo, vzvišeno vse . . .«

Posebno všeč pa so mu bile noči. »Ah, te krasne poletne noči v planinah!« je vzkliknil. »Ne zdi se mi kaj lepšega kot v taki noči ležati na trati, poslušati fantovsko petje in sanjati. Nebo je čisto in jasno, tam na obzorju . . . leži ob gorah zagorela črta, vedno večja in bolj blede postaja, dokler se ne prikaže luna.«

Voranc ne more spati. Z vrha opazuje kraje pod seboj in v »utripajoči mesečini« se mu zdi vse lepše kakor sicer: lepši so mogočni, razorani vrhovi

gora, lepša dolina, »zavita v bajno, prelestno tančico«, »večno lepa stara pesem, v belem dnevu — lepa mnogo bolj, mnogo bolj pretresujoča v skrivnostni mesečni noči«; celo lep obraz je pri mesečnem svitu mnogo lepši.

Že mu je zadihala zemlja, že je potegnil obarvano črto na obzorju in zalil dolino z »bajno, prelestno tančico«. In mir noči je pretkal s pesmijo. Bolj redke so še poteze, ki naj bi dale pokrajini sposobnost lastnega življenja, a že so in napovedujejo poznejšega krajinarja.

Pesnik noči je ostal Prežih vse življenje. Opis noči v povesti Tadej pl. Spobijan smo si obnovili, spomnimo se samo še nekaterih najizrazitejših primerov: široke in globoke sklede skrivnostne privlačnosti, ki jo použivata Til Oplaz in njegov oče — Voranc in oče — ko se povzpnete na vrh, za katerim leži njihova huba;

pa sijaja razkošne noči, ki zvabi Dihurja in Dihurko vsakega na svoj konec posestva;

in poletne koroške noči ter njenega neba, ki se sklanja brez utripanja nad vso prelest obdravskih logov in dobnav; Dobrača, Pece, Svinje in Golce, ki se luščijo iz te noči, kakor bi vstajale iz hladne kopeli neizmerne srebrnega tolmana.

To so noči, ki tudi v poznejših Prežihovih delih vznemirjajo po zavesti nenadzirane globine nagonskega jedra njegovih junakov in se jim ti ne morejo upirati.

Prežih je sicer poznal naravo tudi že z druge, manj prijazne strani, saj se je skupaj z očetom že zelo mlad spoprijemal z njo v boju za kruh. Vedel je, da skriva pod zunanjim, pogosto poetičnim videzom okrutno bistvo, ki ne pozna usmiljenja. Toda razen redkih, zelo obrobnih izjem, je spet in spet ostajal predvsem pesnik njene lepote. Tako tudi v obeh panoramah domače vasi — v tretji in peti sliki cikla Iz našega življenja. Prva je zanimiva zato, ker se na koncu spremeni v Prežihovo izpoved domovinske ljubezni, druga pa — že kar nekoliko preveč pesniška — ker je ozračje prepojil še s tistim posebnim svečanim občutjem, ki ga vanj projicirajo nedelno razporejeni ljudje.

Bralcu se kar nehote vsiljuje primerjava s prvim poglavjem Jamnice. In razlika je očitna na prvi pogled. Medtem ko je v slikah Iz našega življenja še boječe tipal za posameznimi usodami in dogodki, se mu je v Jamnici jasno razkrila ne le oblikovitost pokrajine, ampak tudi pisana panorama usod in socialna struktura njegove jamniške-kotuljske soseske. V taki luči je tudi narava pokazala svoj pravi obraz.

Prva pisateljska prizadevanja Prežihovega Voranca so izzvenela v vrvežu svetovne vojne, ki je pritegnila vso njegovo pozornost in mu za nekaj let iztrgala pero iz rok. Doživetje njenih grozot ter dogodki, ki so ji neposredno sledili in so odločilno posegli tudi v usodo Koroške, so zapustili v pisatelju globoke sledove.

Razklan se je vrnil iz italijanskega ujetništva, zaživel z ravnimi delavci in se ves posvetil političnemu ter organizacijskemu delu. Med iskanjem zopetnega ravnotežja je tudi v literarni obliki še enkrat preletel v spominu svojo zgodnjo mladost. Nastala je Borba — tekst, ki se bo ob njem moral ustaviti vsakdo, kdor bo tako ali drugače raziskoval Prežihovo rast. Ko jo berem, se mi

vsiljuje vprašanje: ali ne gre morda za iskanje argumentov, ki naj človeku na razpotju olajšajo in opravičijo odločitev? In Prežih je takrat bil na takšnem življenjskem razpotju.

Tudi glede na vprašanje, ki nas zanima, je Borba pomembna. Močnejše kot katerokoli drugo Prežihovo delo dokazuje, da se je Voranc že zelo zgodaj navzel odpora do vsakršne utesnjenosti in nicin ter da je že kot otrok vrednotil domove, kjer so Kuharjevi živeli, po tem, koliko je bilo okrog njih sonca in kakšne razglede so odstirali njegovim mladim očem. Kotnikova bajta — Vorančev rojstni dom — je bila med njimi izrazita izjema. Zato tudi ni čudno, če jo je v Borbi takole opisal:

»Vse je bilo silno razpadlo in zapuščeno, brez polja naokrog, skoraj tik do hišnih sten je segala šuma. Na dnu globeli, tesno ob koči je tekel potok, ki je napolnjeval sotesko z enakomernim šumenjem vode. Prek vode je šla brv, trhla, brez ograje, tik nje ob stezi, ki je prišla in šla v šumo, je stal veliko razpelo, postavljeno na mahovito skalo. Na njem je visel velik, gol Kristus . . . njegovih suhih nog se je oprijemalo siromašno zelenje žive trte. V soteski je bilo mrzlo in mračno in zdelo se je, kot bi je sonce nikoli ne osvetlilo . . .«

Jezil se je na mater, da ni pred porodom zbežala od tod, in primerjal svoje »hladno in mračno« življenje s podobo rojstnega doma.

Tudi ta košček Prežihove domače pokrajine se je skrival nekoč pod prelestno kopreno luninega svita.

In drugo spoznanje, ki ga lahko izluščimo izmed vrstic Borbe: oblački — prijazna dekoracija pesniško opisane pokrajine — so očetu in družini z njim vred lahko pomenili nekaj povsem drugega: špograd z naravo za voz, plast, ograbek sena; za peko, hleb in končno za kos črnega kruha, ki ga otrok v šoli niti ne bo mogel zamenjati s soščolcem. Tudi trepet od narave odvisnega poljedelca je uničujoč, že samo zaradi muhavosti in brezdušnosti narave, četudi ne upoštevamo še morebitne socialne odvisnosti . . .

Tudi v spopadu z naravo pokajo kosti, pokajo mišice.

Od tod naprej gre Prežihova razvojna pot do Vodnjaka in Boja na požiravniku, kjer uničujoča moč narave doseže resnično pošastne razsežnosti. Poslej Prežih ni več pozabljal, da ljudje, ki žive od zemlje, ki so od narave neposredno odvisni, občutijo pokrajino, polje in njivo tako, kakor jih čutijo njihovi podplati in roke. »Polje je lepo, če je plodno, če je položno in če je dalo dovolj kruha.« Le za krajši čas jih lahko prevzame tudi lepota narave. Občutje se ne povzpne v sfere zavestnega; nejasno in neopredelljivo lebdi v njih. In verjetno se ne motim, ko trdim, da je Prežih največji mojster ravno takrat, ko opisuje notranja dogajanja, ki potekajo na meji sproščujoče se elementarne nagonskosti in rahlo omotičnih plasti — tudi pod vplivi narave — dremajočega zavestnega jaza njegovih junakov. Toda to že ne sodi več v okvir, ki sem si ga začrtal.

Samo še to; za opise narave, ki naj bi ne razkrivali več le njene lepote, je moral Prežih poiskati nov način opisovanja in drugačno metaforiko. Pejsaži pa, kakršne je risal v svojih mladostnih delih, nastopajo tudi pozneje, a čeprav naj bi kazali realno podobo stvari, pomenijo vendarle subjektivni, torej lirski element v sicer epskem Prežihovem pripovedovanju.